

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«طرح منع تصرف، تخریب و تغییر
کاربری بقاع متبرکه»

معاونت پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی
دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش

دوره یازدهم – سال دوم

شماره ثبت: ۵۶۲

شماره چاپ: —

تاریخ چاپ: —

کد موضوعی: ۲۷۰

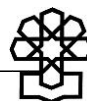
شماره مسلسل: ۱۷۹۷۷

دی‌ماه ۱۴۰۰

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده.....
۲.....	مقدمه و بیان مسئله.....
۸.....	ارزیابی کلیات طرح.....
۱۳.....	ارزیابی جزئیات طرح.....
۲۴.....	جمع‌بندی و پیشنهاد.....

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«طرح منع تصرف، تخریب و تغییر
کاربری بقاع متبرکه»

چکیده

طرح منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه به شماره ثبت ۵۶۲ در ۱۳ ماده^۱ به امضای ۳۲ نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی، در دوره یازدهم اعلام وصول شده است. در مقدمه توجیهی این طرح تصریح شده که یکی از دلایل وقوع پدیده «تخریب امامزاده» نبود قانون شفاف و مشخص برای صیانت از بقاع متبرکه است. در این گزارش بر مبنای مستندات بیان شده در مقدمه توجیهی طرح، به بررسی مفاد آن پرداخته و به این پرسش پاسخ داده می‌شود که آیا خلأ قانونی باعث پدید آمدن این مسئله شده است و در ادامه با واکاوی قوانین و ظرفیت‌های موجود، چگونگی قانونگذاری در جهت صیانت از بقاع متبرکه تشریح می‌شود. بازنمایی اتفاقات رخ داده پیرامون بقاع متبرکه در رسانه‌ها نشان از وجود مسئله جدی در این خصوص دارد. برخی از این مسائل عبارتند از: مسئله وجود یا عدم وجود امامزاده‌های جعلی در کشور، تشکیک در خصوص سندیت آستان برخی امامزاده‌ها، تضعیف کارکردهای اجتماعی و فرهنگی بقاع متبرکه، بروز اعمال خرافی و انحرافات عقیدتی در آستان

۱. شماره مواد طرح ۱۴ درج شده، منتهی تعداد واقعی ۱۳ ماده است.

امامزادگان و نظارت ضعیف بر منابع و مصارف بقاع و نحوه عملکرد هیئت امنای آستان امامزادگان کشور. با وجود این مشکلات، تقویت حمایت‌ها و پشتیبانی و لزوم حراست و حفاظت از بقاع متبرکه و بهبود شرایط این ابنیه در کشور، بر کسی پوشیده نیست. منتهی طرح مزبور ایرادهای شکلی و محتوایی فراوانی دارد که از آن جمله می‌توان به مواردی چون مقدمه و دلایل توجیهی ضعیف، نگاه تک‌بعدی به موضوعات مرتبط با بقاع متبرکه، نگاه سطحی شیوه حمایت از بقاع متبرکه، مسئله‌شناسی ناصحیح و ناقص در خصوص تخریب بقاع متبرکه، بی‌توجهی به ماهیت فرهنگی و ارزشی آن، ایراد اصل هفتادوپنجم قانون اساسی در برخی از مواد، تعارض با مواد قانون برنامه ششم توسعه اشاره کرد. از این رو تصویب طرح پیشنهادی توصیه نمی‌شود؛ لذا مقتضی است اگر حمایت و یا پشتیبانی از بقاع متبرکه مد نظر نمایندگان محترم است، شیوه قانونگذاری به شکل اصلاح و یا الحاق به قوانین موجود مقرر گردد.

مقدمه و بیان مسئله

حب اهل بیت علیهم السلام آنچنان در میان ایرانیان رخنه کرده که با تمام وجود به هر نشانی از ایشان ادای احترام و ارادت فراوان دارند. حرم‌های مطهر امامزادگان یکی از این مظاهر به‌شمار می‌روند که به محلی برای اجتماع شیعیان و انجام مناسک مذهبی و اجتماعی تبدیل شده‌اند. از این رو عده کثیری از مردم کشور ما تخریب و تغییر هویت و اصالتِ ابنیه امامزادگان و بقاع متبرکه را بی‌احترامی به باورهای دینی و میراث فرهنگی و معنوی کشور می‌دانند و خواستار توقف این روند و پیشگیری از تعرض به

حریم آثار تاریخی و مقدس توسط نهادهای مسئول هستند. این مسئله علاوه بر مردم مورد مطالبه جدی برخی نهادهای مستقل نظیر جامعه باستان‌شناسی ایران نیز قرار گرفته تا جایی که طی بیانیه‌ای در سال ۱۳۹۶ اعلام می‌دارد: «در سال‌های گذشته دخل و تصرف‌هایی در ابنیه امامزادگان و بقاع متبرکه کشور انجام شده که اغلب به اصالت‌زدایی و تغییر هویت تاریخی آنها انجامیده است. بخشی از این تغییرات با مشارکت مستقیم ازسوی سازمان اوقاف و امور خیریه بدون توجه به قوانین و ضوابط حاکم در حوزه میراث فرهنگی کشور انجام شده است. در این رابطه تصمیماتی گرفته شده که تجاوز به حریم و هویت آثار تاریخی محسوب می‌شود. ازسویی دیگر سایر نهادهای مسئول، به‌ویژه هیئت امنای بقاع متبرکه در مناطق مختلف کشور، به‌خصوص در روستاها، به بهانه مرمت، دست به بازسازی، دخل و تصرف‌های بی‌ضابطه (بدون توجه به قدمت و ارزش تاریخی ابنیه) زده‌اند که منجر به آسیب جدی به آثار شده است. گاه حتی بناهای قدیمی یکسره تخریب شده و ساختاری بی‌هویت به جای آن پدید آمده که نه تنها فاقد اصالت معنوی پیشین است، بلکه با اقلیم اثر نیز بیگانه بوده و معیارهای بومی معماری منطقه را رعایت نکرده است. نمونه‌هایی نظیر امامزاده «حیدر» بهبهان، امامزاده «یحیی» زواره، امامزاده «زید» کهگیلویه و بویراحمد و شمار دیگری از بقاع متبرکه از این حیث هستند. مشابه این اتفاق در مورد گورستان‌های تاریخی منفرد یا مجاور این بقاع متبرکه رقم خورده است که از آن جمله می‌توان به اتفاقات گورستان «دارالسلام» شیراز و گورستان امامزاده «عبدالله» شهر ری نیز اشاره کرد»^۱.

ازسویی دیگر تعابیری چون «امامزاده‌سازی»، «امامزاده‌های جعلی»، «امامزاده‌های غیرموثق» در چند سال اخیر در فضای رسانه‌ای و مجازی مطرح می‌شود و مقایسه تعداد امامزادگان در اوایل انقلاب با تعداد کنونی که فرضاً بیش از ده برابر شده، بر این شبهات می‌افزاید. این خبرها در سال‌های گذشته انتقادهایی را از مسئولان سازمان اوقاف و امور خیریه برانگیخته است؛ اما مسئولان سازمان مزبور دلیل این امر را جعلی بودن امامزاده‌ها نمی‌دانند. معاون فرهنگی و اجتماعی وقت سازمان اوقاف و امور خیریه، سال ۱۳۹۶ در این مورد گفته: «بخش عمده‌ای از امامزادگان کاملاً شجره‌نامه دارند. اگر برخی از آنها هم شجره‌نامه نداشته باشند یک کتاب تاریخی معتبر، حضور امامزادگان را تأیید می‌کند و یا شهرت محلی و قدیمی که سینه به سینه به ما رسیده است ثابت می‌کند که در این مکان امامزاده بوده است. همچنین قدمت آثار تاریخی و باستانی که در برخی امامزادگان وجود دارد نشان‌دهنده آن است که اینها واقعاً نوادگان ائمه بوده‌اند».^۱

بر این اساس در اواخر دوره نهم مجلس شورای اسلامی کمیسیون اصل نودم قانون اساسی به موضوع امامزاده‌های جعلی ورود کرد. یکی از نمایندگان دوره نهم اذعان می‌دارد: «هزار درصد رشد آماری درباره امامزاده‌ها نسبت به قبل از انقلاب وجود دارد. بعضی از مسئولان سازمان اوقاف و امور خیریه گفته‌اند که آمار امامزاده‌ها در اول انقلاب مشخص نبوده درحالی که آمار در آن زمان دقیق بوده است و این رشد آماری امامزاده‌ها هیچ جایگاه قانونی ندارد».^۲ معاون وقت فرهنگی اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه در پاسخ

۱. به نقل از خبرآنلاین؛ کد خبر: ۱۲۸۰۰۴۱- تاریخ انتشار: ۶ مردادماه ۱۳۹۸.

۲. همان.

اعلام می‌دارد: «سازمان اوقاف این اظهارات ... را قبول ندارد و اساساً قبل از انقلاب، آمار و اطلاعات دقیقی از بقاع متبرکه و امامزادگان در دست نبود و آمار مطرح شده در اوایل انقلاب غیرمستند و بیشتر مبتنی بر حدس و گمانه‌زنی بوده که هیچ مرجعی آن را تأیید نمی‌کند. وی با بیان اینکه این سازمان هرگز بدون پشتوانه تاریخی و اسناد تاریخی و اسناد و مدارک متقن و مستدل درصدد تقویت و تبلیغ و ترویج اماکنی که در اصالت و انتساب آنان به خاندان عصمت و طهارت (ع) محل شک و شبهه است برنیامده است، ادامه می‌دهد: «بلکه خود پیش‌قدم در مبارزه قاطع با هرگونه عقاید خرافی و ترویج باورهای سست‌مایه بوده و طبعاً در مقاطع مختلف و در هرکجا که ضرورت داشته با هماهنگی مراجع ذی‌صلاح قضایی و امنیتی برخورد قاطع با خرافه‌گرایان و سودجویان انجام شده است. همچنین در راستای مبارزه قاطع این سازمان با موضوع پیدایش مقابر امامزادگان و احداث بقعه جدید منسوب به امامزادگان در اثر خواب‌نما شدن افراد در برخی استان‌ها ادارات اوقاف با همکاری مسئولان محلی و شورای تأمین نسبت به تخریب و امحای بقاع جعلی اقدام کرده است.»^{۱ و ۲}

۱. همان.

۲. معاون فرهنگی و اجتماعی وقت سازمان اوقاف و امور خیریه در رد وجود امامزاده‌های جعلی می‌افزاید: «استفاده نادرست مردم از برخی القاب و اصطلاحات برای امامزادگان و بقاع متبرکه مزید بر علت و عامل انتشار بیشتر خرافات در حوزه بقاع متبرکه شده است. برای مثال امامزاده بیژن در اصل امامزاده سیدمحمد معروف به بی‌جن است که اشتبهاً بیژن تلفظ می‌شود و وجه تسمیه آن به بی‌جن به دلیل عدم وجود جن در آن محل بوده است و یا امامزاده سیدجلال‌الدین که در کنار مسجد تاریخی نصیرالملک شیراز واقع شده و به سیدالحرمین شهرت دارد در اصطلاح عموم به امامزاده زنجیری معروف شد و دلیل این نامگذاری آن است که در گذشته زنجیری به در آن امامزاده متصل بوده که زائران برای برآورده شده حوائج خود به آن دخیل می‌بستند. یا امامزاده محمد شهرستان ممسنی به دلیل نصب در آهنی برای آن در گذشته در افواه عمومی مردم منطقه به امامزاده آهنی شهرت یافت. متأسفانه در برخی تابلوهای نصب شده در بین راه و یا سردر بقاع متبرکه اشتباهاتی رخ داد به این شکل که به‌جای اسامی صحیح و واقعی شهرت آنها درج شد و همین امر موجب ایجاد برخی سوءاستفاده‌ها توسط مغرضان شد. گاهی هم برخی از این افراد با فتوشاپ و امکاناتی که در اختیار دارند این عمل نادرست را ترویج می‌دهند که بخش عمده‌ای از فعالیت آنان به توطئه و هابییون بازمی‌گردد که هدف آنها ایجاد شک و شبهه و آسیب به چهره امامزادگان و جلوگیری از حضور پرشور مردم در این اماکن مذهبی است.» همان.

در حال حاضر نیز سازمان اوقاف و امور خیریه مدعی است در ایران امامزاده جعلی وجود ندارد؛ به گزارش خبرگزاری صدا و سیما^۱ و خبرگزاری مهر^۲ و به نقل از حجت‌الاسلام محمد نوروزپور مدیرکل بقاع متبرکه و اماکن مذهبی سازمان اوقاف و امور خیریه: «در کشور ما ۱۷۶۷ بقعه متبرکه وجود دارد که از این تعداد قریب به ۳۴ بقعه مربوط به ۳۹ تن از پیامبران، ۶ هزار و ۶۰۰ بقعه اختصاص به ۱۱ هزار امامزاده و مابقی برای بزرگان، مشاهیر و علماست؛ در برخی از بقاع چند امامزاده مدفون هستند و این‌گونه نیست که هریک از این بزرگواران در یک بقعه باشند. شاید قبل از پیروزی انقلاب اسلامی بقاعی وجود داشت که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی اصالت آنان برای سازمان اوقاف محرز نشد و سندیتی برایشان وجود نداشت که همه آنها یا تخریب شدند یا تغییر کاربری داده شد. امروز دیگر کسی نمی‌تواند بگوید امامزاده جعلی وجود دارد و مردم می‌توانند برای آگاهی و شناخت بیشتر امامزادگان و بقاع متبرکه به سایت جامع امامزادگان سازمان اوقاف و امور خیریه مراجعه کنند و صحت و سقم شجره و نسبت همه امامزادگان را در این سایت مشاهده کنند. تأکید می‌شود سازمان اوقاف و امور خیریه در حمایت از امامزادگان و اعتقادات دینی مردم با کوچک‌ترین خرافه و یا شایعه‌ای که درباره وجود ذوات مقدسه امامزادگان مطرح شود، مبارزه می‌کند و اجازه شایعه‌پراکنی و مخدوش کردن اعتقادات دینی مردم را به شایعه‌پراکنان نمی‌دهد».

۱. کد خبر: ۲۸۳۴۰۹۹، تاریخ انتشار ۰۴ مهرماه ۱۳۹۹.
 ۲. کد خبر: ۵۱۹۷۷۴۲، تاریخ انتشار ۲۳ خردادماه ۱۴۰۰.

با توجه به دو رویکرد متفاوت مذکور، به علاوه برخی مستندات و شواهد منعکس شده در رسانه‌ها (که به برخی از آنها اشاره شد) حاکی از وجود مسئله‌ای جدی در خصوص بافت بقاع متبرکه است که گاهاً مورد توجه نمایندگان محترم در ادوار مختلف نیز قرار گرفته است. این بناهای زیارتی علاوه بر جنبه معنوی آن، کانون مهم یک شهر و یا روستا از لحاظ فرهنگی و تاریخی محسوب شده و دارای اهمیت بالایی از لحاظ پیشرفت منطقه‌ای و رونق و گسترش محلات پیرامون آن هستند. اما متأسفانه با توجه به دارا بودن این ویژگی‌ها و برخورداری از پتانسیل بالا جهت ارتقا و پویایی این مجموعه‌های با ارزش، در طی سالیان اخیر در غبار فراموشی فرورفته و آن‌گونه که شایسته آن بوده مورد توجه قرار نگرفته است. بررسی‌های اجمالی از وضعیت فعلی بقاع متبرکه حکایت از آن دارد که چالش‌ها و مشکلات مختلفی در این حوزه وجود دارد که برخی از آنها عبارتند از:

- مسئله وجود یا عدم وجود امامزاده‌های جعلی در کشور،
- تشکیک در خصوص سندیت آستان برخی امامزاده‌ها در کشور،
- نقصان در دایره‌المعارف امامزادگان به همراه شجره‌نامه معتبر و سند بقاع متبرکه،
- تضعیف کارکردهای اجتماعی و فرهنگی بقاع متبرکه،
- بروز اعمال خرافی و انحرافات عقیدتی در آستان امامزادگان،
- نظارت ضعیف بر منابع و مصارف بقاع و عملکرد هیئت امنای آستان امامزادگان کشور.

در ادامه قصد داریم با بررسی کلیات و جزئیات طرح «منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه» به این پرسش پاسخ دهیم که آیا طرح پیشنهادی مزبور می‌تواند مسائل این بافت مذهبی و تاریخی را تا حدی رتق و فتق نماید.

ارزیابی کلیات طرح

مهم‌ترین قانون درباره بقاع متبرکه، قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه (مصوب سال ۱۳۶۳) است. براساس ماده (۱) این قانون و ماده (۳) آیین‌نامه اجرایی آن (مصوب سال ۱۳۶۵)، اداره امور موقوفات عام و موقوفات خاصه همچنین اداره امور اماکن مذهبی اسلامی^۱ از قبیل بقاع متبرکه (که ترتیب خاصی برای اداره آنها داده نشده) به استثنای مساجد و مدارس دینی و تکایا و انجام امور مربوط به گورستان‌های متروکه موقوفه‌ای که متولی معین ندارند، برعهده سازمان حج و اوقاف و امور خیریه^۲ قرار گرفته است. بنابراین مدیریت، تصمیم‌گیری و سازماندهی کلیه امور مالی، اداری و اجرایی، عمومی و غیره اماکن متبرکه وفق ماده مزبور برعهده این سازمان است.

۱. طبق تبصره «۲» ماده (۱) این قانون، بقاع متبرکه حضرت رضا علیه‌السلام و حضرت احمد ابن موسی (شیراز) و حضرت معصومه و حضرت عبدالعظیم (ع) و موقوفات مربوط به آنها که متولی خاص نداشته باشد و موقوفاتی که برای اداره هرکدام آنها از طرف ولی‌فقیه نایب‌التولیه تعیین شده یا بشود از شمول این قانون مستثناست و در غیر این صورت اداره آنها با سازمان خواهد بود.

۲. شورای عالی اداری در بیستمین جلسه مورخ ۱۳۷۰/۸/۱۵ در اجرای اوامر مقام معظم رهبری درخصوص کیفیت اداره امور حج و زیارت، کلیه امور مربوط به حج و زیارت که به موجب قوانین و مقررات مختلف برعهده سازمان حج و اوقاف و امور خیریه محول گردیده بود از آن سازمان منفک و برعهده سازمان حج و زیارت قرار داد.

همچنین طبق ماده (۱) قانون راجع به حفظ آثار ملی (مصوب سال ۱۳۰۹) کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی که تا اختتام سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده اعم از منقول و غیرمنقول جزء آثار ملی ایران محسوب شده و تحت حفاظت و نظارت دولت هستند. از این رو اصلاح و بهبود شرایط بقاع متبرکه در کشور برعهده سازمان اوقاف و امور خیریه کشور است. علاوه بر این، همان گونه که دولت بر اماکن موضوع ماده (۱) قانون راجع به حفظ آثار ملی نظارت می کند باید بر اماکن مقدس و متبرکه نیز نظارتی درخور و شایسته داشته باشد و این رهاشدگی و سردرگمی بقاع متبرکه از این حیث، کمتر متوجه خلأ قانونی بوده، لذا نیازمند اصلاح فرایندهای اجرایی است. در ادامه به برخی دیگر از ایرادهای کلی به طرح پیشنهادی اشاره می شود:

– مسئله شناسی ناقص در خصوص تخریب بقاع متبرکه

تخریب بقاع متبرکه در کشور می تواند دلایل متعددی داشته باشد. برای مثال ممکن است تخریب بنا به منظور حذف یک اثر جعلی صورت پذیرد یا سوءمدیریت متولیان و ناتوانی آنان در تأمین منابع مورد نیاز آستان باعث تخریب بقعه در گذر زمان شده باشد. همچنین این امکان وجود دارد که برخی اراذل و یا معاندین ارزش های دینی با نیت های مجرمانه دست به تخریب بقاع متبرکه کشور زده باشند. از این منظر طرح پیش رو همه حالات فوق را یکسان دیده و برای همه آنها نسخه واحدی پیشنهاد داده است. این اقدام مصداق عینی ساده انگاری در سیاست گذاری است که مجری را در عمل با تناقضات و مشکلات مختلفی روبه رو می کند. علاوه بر این در مورد اول (تخریب بقاع جعلی در صورت احراز)، هرگونه تخریب نه تنها ممنوع نیست، بلکه در مواقعی لازم و ضروری است که بر این مبنا سازمان اوقاف و امور خیریه در مقام تشخیص اقدام

می‌کند. در مورد دوم نیز برای پرهیز از تخریب بقاع متبرکه توسط سایرین باید مدیریت این اماکن را تقویت کرد یا اینکه فرایندهای اجرایی آنها اصلاح شود. نهایتاً در مورد سوم (تخریب مجرمانه بقاع) نیز قوانین وضع شده متعددی (از جمله قانون راجع به حفظ آثار ملی) وجود دارد که با هرگونه تخریب و آسیب به مستحذات عمومی، فرهنگی و تاریخی به شدت برخورد می‌کنند. لذا برای ممانعت از تخریب بقاع متبرکه خلأ قانونی جدی وجود نداشته و تقنین در این زمینه بیشتر منجر به انباشت قوانین و احتمالاً بروز تعارضات قانونی خواهد شد.

- بی توجهی به ماهیت فرهنگی و ارزشی بقاع متبرکه

در این طرح بقاع متبرکه بسان شخصیت حقوقی یک بنگاه خصوصی دیده شده است که برای ترمیم و توسعه خود از مشوق‌های مالی و امتیازات ویژه دولتی نیز برخوردار خواهد شد. نگاه مادی و اقتصادی به یک نهاد فرهنگی غیرانتفاعی ممکن است در بلندمدت منتج به استحاله ماهیت ارزشی آن شود.

- نگاه حداقلی به امور حمایتی از بقاع متبرکه

آستان‌های مقدس امامزادگان در کشور محلی برای ترویج ابعاد مختلف دین و اجتماعات مردم است؛ از این رو تقویت قوای فرهنگی این اماکن متبرکه می‌تواند مؤثرترین نوع حمایت از آنها باشد. دعوت از دانشمندان علوم دینی، برگزاری مراسم مذهبی با کیفیت، حمایت از اجتماعات مذهبی و مناسک جمعی، ساماندهی امور خیریه‌ای در محله با حضور آحاد مردم در قالب تشکل‌های اجتماعی می‌تواند به

بازسازی جایگاه این نهادهای مذهبی ارزشمند کشور کمک کند؛ اما طرح پیشرو حمایت از بقاع متبرکه را صرفاً به تأمین منابع مالی و کالبدی محدود کرده است.

– نگاه تک‌بعدی به مسائل مرتبط با بقاع متبرکه

درج مشوق‌های مالی و مالیاتی و تخصیص امکانات دولتی برای تجهیز بقاع متبرکه امری پسندیده است، اما اگر ابزار نظارتی مناسبی وجود نداشته باشد این‌گونه اقدام‌ها حمایتی نه تنها اثر مثبتی نخواهند داشت، بلکه محتمل است در آینده به عوارضی همچون پولشویی، فرار مالیاتی و کلاهبرداری گرفتار شوند.

– مقدمه و دلایل توجیهی ضعیف

بر اساس ماده (۱۲۷) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی طرح‌های قانونی باید همانند لوایح دولتی دارای مقدمه‌ای باشد که در آن دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد طرح به وضوح درج شده باشد. با استناد به این ماده از نمایندگان طراح انتظار می‌رود در این بخش، آسیب‌های زمینه‌ای، ساختاری و رفتاری موضوع طرح را شناسایی و تشریح نمایند و در ادامه برای رفع هر یک از آن آسیب‌ها احکام حقوقی مناسب انشا نمایند. آسیب‌شناسی وضع موجود نیز محصول مطالعه‌ای علمی در موضوع طرح پیشنهادی خواهد بود که در قالب سند پشتیبان طرح در اختیار نمایندگان محترم قرار دارد؛ از این رو برداشت و یا ادراک فردی از یک پدیده اجتماعی نباید مبنایی برای تدوین پیش‌نویس قانون باشد. در مقدمه طرح «منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه» دلیلی علمی برای تدوین طرح ارائه نشده است، تا جایی که در مقدمه توجیهی طرح از عبارات غیر علمی و غیر مصطلح مانند «جستجو در گوگل» استفاده شده است.

در کل باید گفت با اینکه طرح پیشنهادی به بخشی از مشکلات و مسائل بقاع متبرکه توجه داشته، با این حال نقصان طرح نمی‌تواند نافی و یا بهانه‌ای برای نادیده انگاشتن چالش‌ها و مسائل مبتلابه باشد. در کلیات، اشکال طرح ناظر بر این است که با وجود قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه (مصوب ۱۳۶۳)، قانون راجع به حفظ آثار ملی (مصوب ۱۳۰۹)، قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی (مصوب ۱۳۹۸)، قانون حمایت از طرح بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده پیرامون حرم مطهر حضرت امام رضا (ع) و حضرت معصومه (س) (مصوب ۱۳۸۴ با اصلاحات و الحاقات بعدی)، قانون تشکیل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی (مصوب ۱۳۹۸)، کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵ با اصلاحات و الحاقات بعدی) و سایر قوانین و مقررات موضوعه، نیاز به قانون جدید نیست و قانونگذاری در این خصوص منجر به انباشت قوانین و احتمالاً بروز تعارضات قانونی خواهد شد. لذا می‌توان برخی پیشنهادهای مطرح شده در طرح مزبور را، در قالب اصلاح و یا الحاق به قوانین موجود لحاظ کرد. برای مثال قانون راجع به حفظ آثار ملی، مصوب سال ۱۳۰۹ است که ضعف‌های حقوقی و شرعی این قانون به همراه عدم به‌روزرسانی آن موجب شده تا مسائل عدیده‌ای در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی (از جمله بقاع متبرکه) ایران ایجاد شود. زیرا به ظاهر قانون کهنه و مناسبی برای حفاظت از میراث فرهنگی است، اما به واسطه به‌روز نبودن محتوای قانون و وجود مسائل شرعی و ماهوی عدیده، بخش مهمی از کارایی خود را از دست داده است.

مقتضی است در زمان به‌روزرسانی این قانون برخی مفاد پیشنهادی طرح «منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه» در آن گنجانده شود. بنابراین لزوم حمایت، حراست و حفاظت از بقاع متبرکه و بهبود شرایط این ابنیه در کشور مورد تأیید است؛ منتها بهتر است در موارد حمایت و صیانت از بقاع متبرکه، شیوه قانونگذاری به شکل اصلاح و یا الحاق به قوانین موجود باشد.

ارزیابی جزئیات طرح

ضمن تأکید بر نظرات اداره کل تدوین قوانین و اداره کل اسناد و تنقیح قوانین مجلس شورای اسلامی مندرج در ضمیمه طرح «منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه» ثبت ۵۶۲ (که اهم آن به جهت تأکید در این گزارش نیز منعکس می‌گردد)، در ادامه به ارزیابی و اظهارنظر درباره مواد طرح پیشنهادی می‌پردازیم:

- براساس بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری در ارائه طرح باید اصول قانون‌نویسی رعایت شود و مواد طرح از استحکام در ادبیات و اصطلاحات حقوقی (آیین نگارش قانونی و ویرایش ادبی) برخوردار باشند. از این منظر مقتضی است احکام پس از ارائه تعاریف اصطلاحات مندرج در طرح، بیان شوند از این رو پیشنهاد می‌شود مواد (۲) و (۱) با هم جابه‌جا شوند. همچنین ماده (۱۳) در متن وجود ندارد از این رو عبارت «ماده (۱۴)» به «ماده (۱۳)» تغییر یابد.

- عنوان قانون و ماده (۱) که ممنوعیت تصرف را مطلق آورده، اشکال دارد؛ زیرا هر موقوفه‌ای برای بقا، نیازمند تصرف است و یا ممکن است بنا فرسوده و نیازمند به

تعمیر باشد که بر سر واردین خراب نشود. لذا شایسته است ماده (۱) این‌گونه تدوین شود: «از تاریخ تصویب این قانون، هرگونه تصرف مغایر با مقاصد بقاع متبرکه و یا تخریب و تغییر غیرضروری بنای آن ممنوع است». همچنین در این ماده حکم به ممنوعیت به‌طور مطلق بیان شده است لکن در ماده (۴) بر خلاف این اطلاق بیان شده است.

- در ماده (۲)، استفاده از عرف محلی و یا اسناد و کتب تاریخی بدون هیچ‌گونه ضوابط و استانداردهای مشخص در تعیین بقاع متبرکه دارای ابهام بوده و نبود تعریف و مبنای مشخص برای این موضوع موجبات تفسیرهای مختلف از این ماده را در استفاده‌های غیرمتعارف حقیقی و حقوقی فراهم می‌آورد. لذا تعریف بقاع متبرکه در طرح بسیار موسع است؛ لذا ضوابط تعیین عرف محلی و کتب تاریخی و یا اسناد قانونی برای تشخیص زیارتگاه و بقعه متبرکه در ماده (۲) با تعیین مراجع ذی‌صلاح آن مشخص شود. همچنین در ماده (۲)، «زیارتگاه» محسوب کردن و «مکان‌های مقدس» دانستن «تکیه‌ها و سقاخانه‌های تاریخی» براساس عرف محلی و یا کتب تاریخی و... محل تأمل است. بر این اساس «مکان مقدس» شمردن بقعه‌ای، باید مستند دقیق و معتبری داشته باشد تا پرهیز از بقعه‌سازی گردد. بدیهی است که «مکان تاریخی» در مفهوم عام متفاوت از آنچه که گفته شده، است.

- در ماده (۲) طرح مذکور واژه «مزار» ذکر شده و آن را جزو بقاع متبرکه برشمرد است و در ماده (۳) هر بقعه متبرکه را دارای شخصیت حقوقی برمی‌شمارد که با این توصیف مزار هرکدام از شهدای معزز دارای شخصیت حقوقی می‌گردد که از باب

حقوقی مواجه با اشکال است. تشخیص مصادیق برای اطلاق عنوان «اولیای خدا محسوب شدن» امری ساده نخواهد بود و واژه مزار اطلاق عام دارد و می‌تواند کلیه گورستان‌های موجود در کشور را شامل شده و ازسوی دیگر آنها را دارای شخصیت حقوقی گرداند. همچنین در مورد ماهیت و تعیین نوع شخصیت حقوقی نیز سکوت کرده است. از این‌رو ماده (۳) زائد است چون از طرفی در قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب سال ۱۳۶۳ تصریح شده که هر موقوفه دارای شخصیت حقوقی است و از طرف دیگر این طرح ناظر بر مدیریت و حقوق اماکن نیست، بلکه ناظر بر ممنوعیت تخریب و تغییر غیرضروری است. این ماده بیان‌کننده حکم تبصره «۲» ماده (۱) قانون مزبور است و نوآوری جدیدی ندارد.

- طبق ماده (۱۳۹) قانون مالیات‌های مستقیم تشخیص سایر بقاع متبرکه به عهده سازمان اوقاف و امور خیریه است و این امر ممکن است در تزامن و یا تعارض با تعریف ارائه شده در ماده (۲) باشد.

- در ماده (۳)، کلیت طرح ناظر به بقعه متبرکه است که اداره آن تابع قانون تشکیلات و اختیارات سازمان اوقاف و امور خیریه است و نسبت به بقاع متبرکه‌ای که تابع این تشکیلات نیستند، سخنی به میان نیامده است. به نظر می‌رسد که رابطه طرح باید ناظر به بقاعی که متولی خاص دارند و یا به صورت‌های دیگر اداره می‌شوند، روشن‌تر شود.

- در متون حقوقی باید عنوان دستگاه‌های اجرایی و قوانین مربوطه به‌درستی و به صورت کامل ذکر شود. برای مثال به جای عبارت «سازمان میراث فرهنگی و گردشگری» در مواد (۳)، (۴) و (۱۰) باید عنوان صحیح «وزارت میراث فرهنگی،

گردشگری و صنایع دستی» استفاده شود یا عبارت «قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب سال ۱۳۶۳» و «قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب سال ۱۳۸۲» جایگزین عبارات مشابه در ماده (۳) طرح شوند.

- در ماده (۴) طرح مذکور آمده است: هرگونه تغییر کاربری در اراضی حریم بقاع متبرکه و هرگونه توسعه، مرمت و بازسازی بقاع متبرکه باید ضمن رعایت استانداردها و اصول و ضوابط فنی و زیرنظر شورای مرکب از نماینده سازمان اوقاف و امور خیریه، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، سازمان مسکن و شهرسازی، سازمان حفاظت محیط‌زیست و سه نفر از معتمدین محلی انجام شود. شایان ذکر است شورایی که طبق این ماده جهت تغییر کاربری این اراضی ایجاد می‌گردد در واقع خلاف قوانین موجود از جمله ماده (۵) قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران مصوب سال ۱۳۵۱/۱۲/۲۲ و همچنین در تعارض با ماده (۱) قانون اصلاح حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها مصوب ۱۳۷۴/۳/۳۱ است به‌ویژه آنجا که وزارت جهاد کشاورزی کمیسیونی درخصوص اراضی زراعی و باغات ایجاد می‌کند و از این حیث اگر مزارها داخل بافت این اراضی و باغ‌ها باشند، مشکلاتی را به‌وجود می‌آورد. از این منظر با توجه به مفاد ماده (۴) هیچ‌گونه تعریفی درخصوص «حریم» بقاع متبرکه مشخص نشده است و به‌راحتی می‌تواند باعث ایجاد تعارضات زیادی در اراضی اطراف این بقاع متبرکه گردد؛ چون اولاً خود حریم مبهم است مثلاً در مورد چاه، مقداری از اراضی اطراف را حریم آن گویند تا با حفر چاه در آن، موجب کاهش آب چاه نشود. پس

حریم منع از تصرف معارض می کند درحالی که این معنا در مورد اماکن متبرکه صادق نیست. ثانیاً اگر مراد از اراضی، اراضی مجاور اماکن متبرکه است، این خلاف بین شرع بوده، زیرا به استناد قاعده سلطه فقط تعلق حق به اراده مالک به ملک او مشروع است. بنابراین چنانچه حریم بیان شده موقوفه باشد باید در حدود شرعی و طبق قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه (ماده (۴) به بعد) اقدامها انجام شود.

همچنین در این ماده، در شورایی که برای تصمیم‌گیری در خصوص تغییر کاربری اراضی کشاورزی پیش‌بینی شده است، وزارت جهاد کشاورزی عضویت ندارد. حال اینکه بسیاری از اراضی حاشیه بقاع متبرکه، کاربری کشاورزی دارند. در تبصره ماده (۴) تغییر کاربری اراضی حریم بقاع متبرکه بلامانع در نظر گرفته شده است و بدون تبیین هیچ‌گونه ضوابطی تغییر کاربری را به نفع مقاصد مختلف سازمان ذی صلاح و بدون رعایت هیچ‌گونه استانداری بلامانع نموده است. همچنین ذکر جمله «ایجاد واحدهای تجاری و اقامتی در جهت منافع بقعه» در متن تبصره، مشخصاً ابهامی را در خصوص اصرار بر ساخت بنا و محوطه و بهره‌مندی از منافع اقتصادی به جای نگاه مبتنی بر شعائر دینی و مناسک معنوی توسط سازمان ایجاد می‌نماید. لذا آنچه از سازمان اوقاف و امور خیریه به‌عنوان متولی اماکن مذهبی و بقاع متبرکه انتظار می‌رود، تقویت بنیه مذهبی و معنوی جامعه است. یکی از راه‌های تحقق این امر، نگهداری از اصالت ابنیه مذهبی و بقاع متبرکه است. ولی مواد موجود در این تبصره اجازه چنین برداشتی را از وظایف ذاتی سازمان اوقاف فراهم نمی‌آورد. بنابراین پیشنهاد می‌شود ضوابط تعیین حریم بقاع متبرکه که در ماده (۴) تعریف نشده است، مشخص گردد.

همچنین الزامات و مبنای انتخاب سه نفر معتمدین محلی توسط سازمان یا افراد براساس مفاد ماده (۴) و تبصره آن نیز مشخص شده تا دستگاه نظارتی بر آن نظارت داشته باشد. همچنین در صورت تعیین شورای مزبور (با وجود ابهام‌ها و تعارضاتی که مطرح شد) با توجه به اینکه این بقاع متبرکه شامل شهدا، بزرگان دینی و بناهای خاص مذهبی شده است، حضور نماینده بنیاد شهید و نماینده ولی فقیه استان، با حق رأی پیشنهاد می‌شود.

- در تبصره ماده (۴) نیز تغییر کاربری در اراضی حریم بقاع متبرکه و ایجاد واحدهای تجاری و اقامتی در جهت منافع بقعه را بلامانع دانسته و موارد تشویقی برای آن قائل شده است. منافع و اقتصاد بدون الزام به اصول شهرسازی و حقوق شهروندان، مبنای تغییر کاربری این اراضی قرار داده شده که از منطبق کارشناسی برخوردار نیست. همچنین مشوق‌های مالی، معافیت‌های مالیاتی و بخشودگی از عوارض شهری مندرج در این تبصره برای دولت بار مالی در پی خواهد داشت و از این جهت مغایر با اصل هفتادوپنجم قانون اساسی بوده و همچنین تبصره این ماده و تبصره «۲» ماده (۶) به سبب اعمال معافیت مالیاتی جدید با بند «الف» ماده (۶) قانون برنامه ششم توسعه^۱ در تعارض است.

- در تبصره ماده (۴)، به اجاره واحدهای تجاری و اقامتی وابسته به بقاع، اشاره شده است، اما درباره تجمیع اجاره‌ها، نظارت و حسابرسی نسبت به عواید و منافع حاصل از آن، ابهام وجود دارد. آیا همه آنها به حساب متمرکز سازمان اوقاف و امور خیریه

۱. بند «الف» ماده (۶) قانون برنامه ششم توسعه: برقراری هرگونه تخفیف، ترجیح یا معافیت مالیاتی جدید طی سال‌های اجرای قانون برنامه ممنوع است.

واریز می‌گردد یا اینکه هر بقعه متبرکه، حساب مخصوص دارد؟ چه فرد یا افرادی دسترسی به حساب مخصوص، دارند؟ آیا این منافع و عواید زیر نظر شورای پیشنهادی در ماده (۴) است و یا اینکه سازمان اوقاف باید نظارت کند؟ در صورتی که ذی حساب و ناظر سازمان اوقاف باشد، آیا تعارضی به وجود نمی‌آورد؟ بنابراین باید نسبت منافع حاصل از عواید و اجاره واحدهای تجاری و اقامتی، به صورت شفاف تعیین شود.

- در تبصره ماده (۴)، ایجاد واحدهای تجاری و اقامتی در جهت منافع بقعه بلامانع شمرده شده است. نسبت به این موضوع ضرورت دارد به فضای فرهنگی و مذهبی بقاع متبرکه توجه گردد. صرف توسعه بقاع به منظور بهره‌برداری از منافع اقتصادی آن، در تعارض با کلیت حفظ بقاع متبرکه است. باید ملاحظاتی ایجاد شود که منافع اقتصادی در پرتوی اصول فرهنگی و مذهبی باشد. همچنین توسعه مذهبی و فرهنگی نسبت به توسعه اقتصادی نباید کمرنگ باشد. برگزاری جلسات فرهنگی، اقامه نماز و جلسات نیایش، تأسیس کتابخانه، اهدای نذورات به زائران، اسکان زائران، توجه به حوائج نیازمندان و بینوایان منطقه از جمله اولویت‌هایی هستند که نباید فدای توسعه اقتصادی، بازارچه‌ها و واحدهای تجاری در کنار بقعه‌های متبرکه و اماکن مقدس شوند.

- در طرح پیشنهادی، نسبت به هزینه نگهداری، حفاظت و ترمیم بقعه متبرکه‌ای که درآمدزا نیست یا منطقه‌ای که درآمدی ندارد، تدبیری لحاظ نشده است. ناگفته نماند برخی از تخریب‌ها درحالی‌که به وجود می‌آید که بقعه یا منطقه‌ای، زائر ندارد یا عایدی و درآمدی نسبت به آنها متصور نیست. اما مطمئناً بقعه‌هایی که زائر دارند و درآمدزا هستند، نیاز مضاعفی به تسهیلاتی که در مواد (۵) و (۶) بیان شده، ندارند.

- در ماده (۵) بیان ضرورت بدون آنکه ترتیبات و ضوابط مشخص گردد مخالف روش قانونگذاری است و دارای ابهام است.
- در ماده (۶) بیان اولویت بدون آنکه ترتیبات و ضوابط مشخص گردد مخالف روش قانونگذاری است و دارای ابهام است.
- در تبصره «۱» و «۲» ماده (۶) مقررهای برای شهرداری تعیین شده که هرگونه مرمت، احیا، تعمیرات اساسی و بهره‌برداری از بقاع متبرکه موضوع این قانون، از هزینه‌های مربوط به تغییر کاربری، تراکم، عوارض شهرداری و نوسازی معاف است و در تبصره «۲» هزینه‌هایی که بنگاه‌های اقتصادی به افراد حقیقی و حقوقی صرف حفاظت از توسعه مرمت و بازسازی بقاع متبرکه کنند، هزینه قابل قبول مالیاتی مؤدیان تلقی می‌شود. از آنجا که عنوان طرح «منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه» است، این ابهام به‌وجود می‌آید که طرح مباحث مربوط به عوارض نوسازی و مالیات و امثالهم با عنوان و محتوای طرح چه همخوانی دارد.
- ماده (۷) در مورد لزوم بیمه، مبهم است، آیا مراد بیمه حوادث در اماکن است؛ برای مثال در یک تجمعی مذهبی چند نفر مصدوم شوند بیمه حوادث خسارت دهد. بیمه بنا یا اموال است که اگر زلزله آمد و بنا خراب شد، بیمه هزینه بازسازی را بدهد. آیا منظور بیمه مسئولیت است مثلاً اگر کسی در بقاع متبرکه در نتیجه ریزش دیوار و یا سقوط اجسام، آسیب دید، دیه او پرداخت شود. علاوه بر این، این مورد نیز از مقاصد طرح خارج بوده و نیز تدابیر و اقدامات لازم ابهام دارد.

- ماده (۸) زائد است؛ چون سازمان مدیریت بحران وظیفه قانونی دارد و در صورت تعارض بین اشخاص و مکان به حکم شرع و عقل باید حافظ اشخاص باشد. همچنین به عمل آوردن پیشگیری‌های لازم دارای ابهام بوده و مسئولیت و ضمانت عدم انجام این تکلیف نیز مشخص نشده است.

- در ماده (۹) طرح مذکور سازمان اوقاف و امور خیریه موظف به تشکیل یگان حفاظت از بقاع متبرکه شده است. با توجه به اینکه صرف درآمد موقوفات تابع احکام شرعی و نیز مواد (۶) و (۸) قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه است، لذا حکم انتهایی ماده (۹) طرح در خصوص تأمین بودجه یگان از درآمد موقوفات محل اشکال است که این مسئله توسط اداره کل تدوین قوانین مجلس شورای اسلامی به خوبی مورد ایراد قرار گرفته است؛ باید عنوان کرد اگر تأمین بودجه یگان از محل موقوفات منطقه‌ای دارای اشکال باشد (بنابر «الوقوف علی حسب ما یوقفها اهلها» خلاف شرع است)^{۲۱} لذا تشکیل آن نیازمند تأمین اعتبار است و در این صورت با اصل هفتادوپنجم قانون اساسی در تعارض است. دوم اینکه وظیفه یگان حفاظت از بقاع متبرکه که در مقام ضابط خاص دادگستری، حفاظت از اماکن، تأسیسات، تجهیزات، میراث فرهنگی - مذهبی حفظ نظم و امنیت و انجام اقدامات لازم جهت پیشگیری از

۱. «در موقوفات؛ باید به حسب آنچه وقف‌کننده، تعیین کرده است و مطابق وقف وی عمل شود».
۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق، مصحح، غفاری، علی‌اکبر، آخوندی، محمد، ج ۷، ص ۳۷، دارالکتب الإسلامیة، تهران، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
شیخ طوسی، محمد بن حسن، الاستبصار فیما اختلف من الأخبار، ج ۴، ص ۱۰۰، تهران، دارالکتب الإسلامیة، چاپ اول، ۱۳۹۰ق.
شیخ طوسی، تهذیب الأحکام، محقق، مصحح، موسوی، حسن، ج ۹، ص ۱۳۳، تهران، دارالکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
موسوی بجنوردی، سیدحسن، القواعد الفقہیة، محقق، مصحح، مهریزی، مهدی، درایتی، محمدحسن، ج ۴، ص ۲۳۱، قم، نشر الهادی، چاپ اول، ۱۴۱۹ق.

وقوع جرائم برای بقاع متبرکه دانسته؛ مواجه با تعارض دیگری است و آن اینکه بالاترین مقام یگان‌های ویژه باید از مقام معظم رهبری اخذ حکم نمایند نه سازمان اوقاف و امور خیریه. در واقع انتصابات افراد نظامی تنها در صلاحیت معظم‌له است؛ همچنین مقرر شده این یگان حفاظت ضابط خاص دادگستری باشد در حالی که نیروی انتظامی ضابطه عام است و با توجه به وجود ضابط عام نیازی به ضابط خاص نخواهد بود مگر در مواردی که قانون موردی را مستثنا و پیش‌بینی کرده باشد و لذا در اینجا با وجود ضابط عام محلی برای ضابط خاص وجود ندارد. همچنین در این ماده ابهامی دیگر وجود دارد که میزان مشخص این بودجه نسبت به اصل منافع باید به چه میزان باشد؟ در صورتی که همه منافع یا بیشتر منافع، صرف تأمین هزینه این یگان گردد، چه باید کرد؟ پیشنهاد این است که یا درصدی برای هزینه‌های نگهداری و حفاظت مقرر گردد (فارغ از اشکال شرعی مطرح شده) و یا اینکه سازمان اوقاف و امور خیریه از هزینه‌های دیگر این بودجه را تأمین کند یا اینکه حفاظت فیزیکی به حفاظت هوشمند و الکترونیکی تغییر پیدا کند تا صرفه‌جویی در هزینه‌ها باشد و یا همان‌طور که بیان شد تأمین حفاظت به‌عهده ارگان‌های انتظامی قرار داده شود. در این صورت منافع و عواید حاصل از بقاع، صرف امور داخلی می‌گردد. بنابراین شاید به حسب موارد و اماکن مختلف نتوان حکم کلی داد، اما باید متوجه بود که منافع وقف باید در موارد خاصی که شرع اجازه داده است، هزینه شود.

- در ماده (۱۱) مقرر شده هر شخص حقیقی و حقوقی که از اجرای این قانون به تشخیص دادگاه صالحه تخطی نماید، علاوه بر جبران خسارات مادی وارد آمده به بقعه

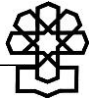
متبرکه، به پرداخت جزای نقدی از یک تا سه برابر میزان خسارت کارشناسی شده و حبس از ۶ ماه تا سه سال محکوم خواهد شد و در ماده (۱۲) نیز سازمان اوقاف و امور خیریه مکلف شده بقاع متبرکه‌ای که قبل از تصویب این قانون تصرف، تخریب و تغییر کاربری داده شده‌اند را شناسایی و پس از احراز تخلف در دادگاه صالح و با حکم دادگاه نسبت به آزادسازی، قلع و قمع بنا و مستحذات و اعاده به حالت اولیه بقعه متبرکه اقدام نماید. واضح است که این مواد به جرم‌انگاری اختصاص یافته و این درحالی است که بحث تخریب خود از مصادیق جرم است و نیاز به تنظیم قانون جدید ندارد. در حال حاضر جرمی تحت عنوان خیانت در امانت وجود دارد و لذا مجدداً نیاز به جرم‌انگاری آن در قانون صحیح نخواهد بود. همچنین به موجب قسمت اخیر ماده (۵۶۲) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم) چنانچه حفاری در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد، علاوه بر ضبط اشیا مکشوفه و آلات و ادوات حفاری مرتکب به حداکثر مجازات مقرر (سه سال حبس) محکوم می‌شود. مجازات حبس مذکور در قانون مجازات اسلامی در مورد حفاری در بقاع متبرکه از حیث تشدید کیفر سه سال در نظر گرفته شده و از آنجا که حفاری نوعی تصرف محسوب می‌شود از جهت میزان مجازات حبس مذکور با ماده (۱۱) طرح، که برای تخطی از اجرای این قانون حبس از ۶ ماه تا سه سال پیش‌بینی کرده، مغایرت پیدا می‌کند. ضمن اینکه برای تخریب اماکن مذهبی نیز به موجب ماده (۵۸۸) قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم) حبس از یک تا ده سال در نظر گرفته شده است. مجازات حبس پیش‌بینی شده در مورد اشخاص حقوقی منتفی است.

- در ماده (۱۲) تسری جزای نقدی به متخلفان قبل از لازم‌الاجرا شدن قانون، عطف بامسابق است که طبق اصل یکصد و شصت و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی، قوانین کیفری عطف بامسابق نمی‌شوند. به علاوه ماده (۴) قانون مدنی بیان می‌کند که «اثر قانون نسبت به آتیه است و قانون نسبت به ما قبل خود اثر ندارد...». همچنین طبق ماده (۱۰) از قانون مجازات اسلامی نیز «در مقررات و نظامات دولتی مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی باید به موجب قانونی باشد که قبل از وقوع جرم مقرر شده باشد و هیچ فعل یا ترک فعل را نمی‌توان به عنوان جرم به موجب قانون متأخر مجازات نمود» لذا خلاف قواعد قانون نویسی است.

- در طرح پیشنهادی لازم است با توجه به حکم تبصره «۲» ماده (۱) قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، در خصوص شمول یا عدم شمول احکام طرح حاضر نسبت به بقاع متبرکه حضرت امام رضا (ع) و حضرت معصومه (س) و حضرت احمد بن موسی (ع) و حضرت عبدالعظیم (ع) تصمیم‌گیری شود.

جمع‌بندی و پیشنهاد

امامزادگان جزئی از تاریخ، هویت و فرهنگ مردم ایران و شخصیت والای هر یک بیانگر هویت شیعه است و مضجع شریف آنان در طول تاریخ موجب تقویت هویت دینی و ملی و محلی برای کسب معنویت و آرامش بوده به طوری که می‌توان از بقاع متبرکه با عنوان ذخایر معنوی جامعه یاد کرد. بقاع متبرکه و اماکن مذهبی از جمله مواردی فاخر و ارزشمند یک و نیم هزاره اخیر تاریخ ما محسوب می‌شوند و قسمتی از تاریخ پر

فراز و فرود ایران زمین را در خود حفظ کرده‌اند. با توجه به ارزش‌های معنوی، فرهنگی، تاریخی، هنری، سبک معماری این ابنیه و شخصیت‌هایی که در درون یا در کنار این‌گونه بناها آرمیده‌اند، این آثار باید از گزند آسیب و تخریب و تغییر در امان بمانند. هرگونه دخالت یا تغییری در آنها، به هر دلیلی، صرفاً پس از طی کردن مراحل قانونی و کسب مجوزهای لازم از سازمان اوقاف و امور خیریه و نیز وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی و در چارچوب‌های علمی قابل پذیرش است. لذا آنچه از سازمان اوقاف و امور خیریه انتظار می‌رود، تقویت بنیه مذهبی و معنوی جامعه است. یکی از راه‌های تحقق این امر، نگهداری از اصالت ابنیه مذهبی و بقاع متبرکه و جلوگیری از اشاعه خرافات و سوءاستفاده از احساسات مذهبی مردم است.

از این منظر طرح حاضر از میان تمام چالش‌ها و مسائل بقاع متبرکه، صرفاً به موضوع عدم تخریب و تصرف از این اماکن پرداخته است و این صیانت نیز بدون توجه به ساختار و فرایندهای نظارتی و هدایتی مورد نیاز و قوانین موجود کشور، تدوین شده است. با اینکه روح حاکم بر کلیات طرح حاکی از دغدغه نمایندگان محترم بر حمایت از این بافت تاریخی دارد، ولی مفاد آن پوشش حداکثری را ایجاد نمی‌نماید. شایان ذکر است اصلی‌ترین نوآوری این طرح، مسئله جلوگیری از تخریب بقاع متبرکه و ایجاد سازوکاری جهت ممانعت از این قبیل اقدامات غیرقانونی بوده است که این موارد با الحاق یک یا دو ماده به قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه فعلی، دست یافتنی بود و نیاز به نگارش ۱۳ ماده و تکرار عموماً یا تعریف عبارتهای بدیهی نبود.

علاوه بر این، طرح پیشنهادی ایرادهای شکلی و محتوایی فراوانی نیز دارد. مقدمه و دلایل توجیهی ضعیف، نگاه تک‌بعدی به موضوعات مرتبط با بقاع متبرکه، نگاه سطحی شیوه حمایت از بقاع متبرکه، مسئله‌شناسی ناصحیح و ناقص در خصوص تخریب بقاع متبرکه، بی‌توجهی به ماهیت فرهنگی و ارزشی آن، بی‌ضابطگی در تغییر کاربری اراضی کشاورزی در حریم بقاع متبرکه، ایراد اصل هفتادوپنجم قانون اساسی در برخی از مواد، تعارض با مواد قانون برنامه ششم توسعه و برخی اشکالات شکلی در ادبیات و اصطلاحات حقوقی از جمله این ایرادها هستند. لذا تصویب طرح پیشنهادی توصیه نمی‌گردد. پیشنهاد می‌شود موارد حمایتی و پشتیبانی از بقاع متبرکه، در قالب اصلاح و یا الحاق به قوانین موجود نظیر قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه و یا قانون راجع به حفظ آثار ملی، مطرح شود.

شماره مسلسل: ۱۷۹۷۷

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح منع تصرف، تخریب و تغییر کاربری بقاع متبرکه»

نام دفتر: مطالعات فرهنگی و آموزش (گروه دین و ارشاد اسلامی)

تهیه و تدوین: رضا مستمع

همکاران: محمدمین خوانساری، حسام عزت‌آبادی پور

اظهارنظرکنندگان: سعید شفیعا، محمود رضایی (مطالعات حقوقی)، امیر یونسین

(مطالعات زیربنایی)، سینا شیخی (دفتر مطالعات اجتماعی)

ناظران علمی: صادق ستاری فرد، کمیل قیدرلو

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. تصرف

۲. تخریب

۳. تغییر کاربری

۴. بقاع متبرکه

۵. بقعه

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۱۳